

АШИРОВ Адхам

Фанлар академияси Тарих институти  
Этнология ва антропология маркази бошлиги,  
тарих фанлари доктори, профессор  
[adhashirov@yandex.ru](mailto:adhashirov@yandex.ru)

## ИСЛОМ ДИНИДА СУВГА МУНОСАБАТ

### ATTITUDE TOWARDS WATER IN ISLAM

### ОТНОШЕНИЕ К ВОДЕ В ИСЛАМЕ

**Аннотация:** Мақолада сув билан боғлиқ маданияти, ислом динида сув билан боғлиқ қарашлар ва тушунчалар ўрганилган. Муаллиф ўзбек халқининг сувга бўлган муносабатига оид қарашлари диний, тарихий ва этнографик дала тасдиқотлар асосида таҳлил қилинган. Шунингдек, тасаввуфда сувга бўлган қарашлар илмий асосда ёритиб берилган.

**Калит сўзлар:** сув, ислом, дин, поклик, исроф, гуноҳ, савоб, сув этикетлари, тасаввуф.

**Аннотация:** В статье исследуются связанные с водой культура, взгляды и концепции, связанные с водой в Исламе. Автор анализирует представления узбекского народа о воде на основе религиозно-исторических и этнографических полевых исследований. Кроме этого, мистические взгляды касательно воды также подводятся под научную основу.

**Ключевые слова:** вода, ислам, религия, чистота, нерациональное использование воды, грех, благотворительность, награда, этикет, суфизм.

**Abstract:** The article analyzes water-related culture, views, and concepts related to water in Islam. The author provides the views of the Uzbek people on water based on religious, historical, and ethnographic field research. Also, views on the water in Sufism are explained on a scientific basis.

**Keywords:** Water, Islam, religion, Purity, waste, sin, reward, water ethics, Sufism.

## КИРИШ

Сув нафақат инсоният, балки бутун махлуқот, ҳайвонот олами, ўсимликларнинг ҳаёти ва тириклик манбаидир. Шак-шубҳасиз, ўзбеклар маданиятининг асоси ҳисобланган исломий анъаналар асрлар давомида маҳаллий аҳолини озодалик, поклик, ер, сув ва ҳавони

булғамасликка бетиним равишда даъват этиб келган. Ислום динида Аллоҳ яратган ҳар бир жонли махлуқот – ўсимликлар, ҳайвонот дунёси ва шу каби бошқа яралмишларга меҳр-муҳаббат, шафқат назари билан қараш талаб этилган. Қолаверса, мусулмонларнинг ҳар куни беш марта ўқиладиган намоз олдида сув билан таҳорат қилиб, покланиб олиши ислом динида фарз саналган.

## АСОСИЙ ҚИСМ

Қуръони каримнинг «Нур» сураси 45-оятда: «Аллоҳ барча жониворларни сувдан яратди. Бас, улардан баъзилари қорни билан юрадир, баъзилари икки оёқлаб юрадир, баъзилари эса тўрт (оёқ) билан. Аллоҳ Ўзи хоҳлаган нарсани яратур. Албатта, Аллоҳ барча насага қодирдир» [8: 356], – дея қайд этилган.

Ислום динида истеъмол қилишга, ичишга яроқли ва тозалик учун ишлатиладиган сувларни Аллоҳ таоло осмондан ёмғир ҳолида туширади. Бу бандаларга берилган улугъ неъматдир дейилади. Бу борада «Анфол» сурасининг 11-оятда: «Ўшанда У Сизни Ўзидан омонлик қилиб, мудроқ ила ўраган эди ва сизни поклаш ва сиздан шайтоннинг васвасасини кетказиш ҳамда қалбларингизни боғлаш ва қадамларингизни собит қилиш учун устингизга осмондан сув туширган эди» [8: 178], – дейилган.

**Сувни исроф қилиш ва увол.** «Гуноҳ» ва «савоб» тушунчалари ислом динида маълум бир категория даражасига кўтарилган. Ислום дини сабабсиз бирорта жонзот ёхуд ўсимлик сингари табиат унсурларига зиён етказишни мутлақо тақиқлайди. Ушбу тақиқ кўпинча диний ман этиш моҳиятини яққол ифодалаб берувчи «увол» категорияси орқали изоҳланади. Увол асосида ҳам кишиларнинг маълум бир нарсаларга бўлган ишонч-этикодлари ётади.

Хуллас, ислом таълимотида жонли, жонсиз табиатни асраб-авайлаш ва бутун борлиққа нисбатан ижобий муносабат кенг ўрин олган бўлиб, ислом уламоларининг қайд қилишларича, сув, унинг фойда ва самаралари ҳақида Қуръони Карим оятларида қайд қилинган [5]. Жумладан, буюк муҳаддис бобомиз Имом Бухорий шундай дейди: «Жаноб Расулulloҳ (с.а.в.) таҳоратнинг фарзи – бир мартадан ювиш деб тушунтирганлар, ўзлари таҳорат олганларида икки ва уч марта ҳам ювганлар, лекин бундан

оширмаганлар. Уламолар сувни исроф қилишни макрух деб билганлар. Шунингдек, Расулулох (с.а.в.)нинг одатларидан ошириб юборишни ҳам макрух деганлар»[6:34]. Демак, ушбу ҳадиси шариф орқали сувни исроф қилиш қораланишини кўришимиз мумкин. Шу боис ҳам Наманган вилояти Тўрақўрғон туманидаги Гулқишлоқда оқар сувга ва кўёш нури тушиб турган, окмас бўлиб қолган кўлмакли сувда ва усти очиқ қолган идишда турган сувда ҳам таҳорат қилиш тақиқланган. Чунки агар оқар сувда таҳорат қилиш орқали унинг бошқалар ичиши учун нопок сувга айланиши мумкинлигини англатса, бошқа ҳолларда бўлган сувлар инсон сихат-саломатлиги учун жуда зарарли деб ҳисобланган. Қолаверса, муқаддас ҳадисларда: «Учта жойга: сув ўзанлари, серкатнов йўллар ҳамда соя-салқин жойларга чиқинди ташлаб лаънатга қолишдан қўрқинглар», – дейилган[6: 35]. «Бу ҳадисда қайд этилган фикрлар ва кўрсатмалар маҳаллий аҳолининг турмуш тарзида ва кундалик ҳаётида қай даражада акс этган?» деган ҳаётий савол пайдо бўлади.

Ислом фиксшунослик мактаби ривожланишида ер-сув муносабатлари расман қонуний даражада тавсиф қилинган. Умуман олганда, ислом фикси анча мукамал тузилган қонунлар ҳисобланиб, уларда барча катта-кичик масалалар, жумладан, ер ва сувдан фойдаланиш ва деҳқончиликка оид қонун-қоидалар ҳам ўз ифодасини топган.

Маълумки, XX асрнинг 90-йиллари бошларига қадар совет ҳукумати дин ва миллий қадриятларга нисбатан шафқатсиз курашган бўлса-да, айнан диний тушунчалар водийликларнинг турмуш тарзида муҳим ўрин тутган. Айниқса, экологик билимлар асоси диний қарашлар негизида изоҳланган. Хусусан, 80-йилларда ҳам ўзбеклар турли сув ҳавзалари ва кўчаларнинг озодалигига алоҳида эътибор берганлар, бу ерларни ифлос қилиш катта гуноҳ деб ҳисобланган. Ҳар бир орийтли инсон ҳадисларда номақбул деган мазмунда зикр этилган ишларни қилишга ботинмаган, бундай ярамас ишни қилаётган кишиларни кўрган вақтда дарҳол унга танбеҳ ва дашном бериб, бу оғир гуноҳ эканлигини тушунтиришган. Лекин кейинги йилларда глобаллашув ва авлодлар ўртасидаги ўзаро муносабатлардаги тушунмовчилик туфайли минтақадаги экологик маданият ҳам деярли инкироз ҳолатига келиб

қолди. Олдинлари Ўзбекистоннинг турли минтақларидаги ҳар бир ариқ, канал, сой ва дарё сувлари асосий ичимлик суви сифатида истеъмол қилинган бўлса, сўнгги йилларда асосий йирик сув ҳавзаларининг сувлари ичиш учун яроқсиз ҳолга келганлиги ҳеч кимга сир эмас. Мазкур ҳолат минтақада сув билан боғлиқ диний қарашлар ва экологик маданият деярли унутиб юборилганлигининг маълум маънода тасдиғи бўлса керак.

Исломдаги тасаввуф фалсафасига биноан, дунё тўрт унсур: тупроқ, сув, шамол ва олов асосига қурилган. Айнан мазкур тўрт унсурнинг ҳар биридан тўрт хусусият, тўрт ҳолат, тўрт майл ва тўрт сифат юзага келган. Тупроқдан сабр, умид, эзгу хулқ ва мурувват, сувдан қувонч, саховат, назокат, бирлик, шамолдан ёлғон, иккиюзламачилик, сабрсизлик ва тантқиқлик, оловдан эса нафс, кибр, тама, ҳасад[4.36–37]. Шунингдек, тасаввуфдаги йирик йўналишлардан бири бўлмиш нақшбандийлик тариқатида «зикри хожагон» деган маросим мавжуд. Бунда солиқ (бирор сўфийлик маслагига мансуб инсонлар) лар доира шаклида ўтириб олиб, Аллоҳни зикр этадилар. Қуръони Каримдан суралар ва оятларни муайян санок микдорида ўқишади. Ушбу доиранинг марказида эса, албатта, бирор тоза идишда сув туради[2].

Демак, бундан кўриш мумкинки, сув қувонч, саховат ва бирлик рамзи бўлиб, тирикликнинг ўзига хос тимсоли ҳисобланган. Айнан у доимий равишда одамларга қувонч ва барака олиб келган. Шунингдек, ҳар доим одамларнинг жамоа бўлиб бирлашишларига хизмат қилган. Шу боис ҳам водийда азал-азалдан баҳорда турли қишлоқ жамоалари ва маҳаллаларда истикомат қилувчи инсонлар сув ҳавзалари – канал ва ариқларни жамоавий равишда халқона, ўзбекона удум – хашар усулида тозалаб турганлар.

Ислом динида шахсий гигиенага ҳам алоҳида эътибор берилган бўлиб, покланиш доимо сув воситасида амалга оширилган. Сув орқали покланиш «таҳорат» ва «ғусл» деб аталган.

Агар ҳадисларга назар ташланса, уларда сувни исроф қилмаслик ҳақида алоҳида йўл-йўриқларни кўриш мумкин. Жумладан, Имом Аҳмад Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинади: «Набий (с.а.в.) таҳорат олаётган Саъднинг ёнидан ўтаётди: «Бу

кандай исрофгарчилик, эй Саъд?» – дедилар. «Таҳоратда ҳам исроф бўладими?» – деди у. «Ҳа, ҳатто оқиб турган дарёда бўлсанг ҳам», – дедилар у зот»[7:51]. Ушбу ҳадиснинг мазмун-моҳиятида асосий гап бебаҳо илоҳий неъмат бўлмиш сувнинг исрофидан огоҳлантириш ҳақида кетмоқда. Маълумки, ғусл ва таҳорат мусулмон бандаларга фарз ибодатлардир.

Умуман олганда, ислом динида сув билан покланиб, таҳорат ва ғусл қилиш муҳим шарт ҳисобланади Чунки сув бўлмай қолган ҳолатда тупроқ билан қилинадиган таяммум тўлиқ поклик ҳисобланмайди. Таҳорат қилиш мумкин бўлган сувлар етти қисм: денгиз суви, дарё суви, кудук суви, булоқ суви, қор суви, дўл суви ва ёмғир сувига бўлинади[7: 154].

**Сув билан боғлиқ гуноҳ ва савоб тушунчаси.** Имом Бухорий келтирган ҳадислардан бирида қайд этилишича: «Аллоҳ таоло киёмат куни уч тоифа бандаси билан сўзлашмайди ҳам, мағфират қилмайди ҳам, улар қаттиқ азобда қоладилар. Улардан бири ўзининг йўл бўйидаги лиммо-лим ариғи, ҳовузи ёки кудуғидан йўловчиларга сув бермаган кишидир, иккинчиси бир одамга мол-дунё орттириш ниятидагина байъат қилиб, у айтганини бериб турсагина байъатига вафо қиладиган кишидир, учинчиси асрдан кейин: «Аллоҳ таоло ҳақи, молинга бунча ва мана бунча бераман!» – деб бировни ишонтириб, унинг молини алдаб қўлга киритиб, сўнгра пулини бермайдиган кишидир»[6: 563].

Демак, ўзида сув бўла туриб бошқа кишиларга сув бермаган одам киёмат куни Аллоҳ томонидан кечирилмайдиган, энг оғир гуноҳни содир этган бўлади. Шу боис ўлкадаги ҳар бир мусулмон киши ҳар доим қаттиқ сувсаб қолган инсонларнинг ташналигини қондиришни энг савобли амаллардан бири деб ҳисоблайди.

Ўзбек этнограф олими Очил Бўриевнинг қайд этишича, авваллари «сув берган савоб» деган эзгу ниятда сув умуман сотилмаган. XX асрнинг 60 – 70-йилларида гавжум бозорларда савоб учун «Оби худойи» деб кўза ёки пакирга сув солволиб, тарқатиб юрган саховатпеша қарияларни кўриш мумкин эди. Марказий йўллардаги кудукларда бозор кунлари савоб учун йўловчиларга косада ва уларнинг отуловларига эса охурга сув куйиб берилар эди. Қариялар яшайдиган ёки эркаксиз хонадонлар дарвозаси олдида бўш пакир ва ёки кўза турган.

Бу идишларни яқин қавм-қариндош ёки кўни-қўшни ёш-яланглар зудлик билан савоб олиш ниятида сув билан тўлдириб қўйганлар[1: 260].

Ўзбекларда сингари жазирама ёз фаслида бирор хонадонга келган ҳар қандай кишига дастлаб сув ёки чанқоқни босадиган ичимликлар (чай, шарбат ва айрон) тутиш энг савобли амаллардан бири ҳисобланган ҳамда оила ва маҳаллада катталар томонидан ёш болаларга доимо ўргатиб борилган.

Қуръони Каримнинг «Ҳаж» сураси 5-оятда «...Ва ерни қақраган ҳолда кўрарсан. Қачонки Биз унга сув туширсак, у сесканадир, кўпчийдир ҳамда ҳар хил гўзал жуфтларни ўстирадир» [8: 332], – дейилади.

Кўриниб турибдики, ерга сув-ёмғир тушса, у ҳаракатга келиб, ундан ўт-ўланлар аста-секин ниш уриб чиқади, ям-яшил майсаларга бурканади. Дов-дарахтларнинг ҳаёти, жамиятнинг яшаши, инсоннинг тириклиги – буларнинг бари буюк илоҳий неъмат – сувга бевосита боғлиқдир. Сув бўлмаса, ҳаёт ҳам йўқ. Табиатнинг тириклиги, атроф-муҳитнинг тозаллиги ва мусаффолиги ҳам сув билан. Қуръони Каримнинг «Анбиё» сураси 30-оятда: «Биз уларни очганимизни ва сувдан барча тирик нарсани (пайдо) қилганимизни билмасларми?» [8: 324] – дея марҳамат қилинганлиги бу илоҳий таълимотда чуқур фалсафий маъно-мазмун ҳам мужассамлашганидан далолат беради.

Қуръони Каримда Аллоҳ бутун инсониятга қарата шундай марҳамат қилади: «Ўзингиз ичадиган сувни ўйлаб кўринг-а! Уни ёмғирли булутлардан сиз туширдингизми ёки туширувчи Бизми? Агар хоҳласак, уни шўр қилиб кўямиз. Шукр қилсангиз-чи!» [8: 536]

Ислом таълимотида қайд этилганидек, Аллоҳ Таоло ҳамонки ҳамма нарсани ҳазрати инсон учун, унинг хайри, ризқ-насибаси, бахт-саодати учун яратиб қўйган экан, одамзоднинг асосий вазифаси, муқаддас бурчи теварак-атрофга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, сув, ҳаво, тупроқ, ҳайвоноту набототни кўз қорачигидек асраб-авайлаш, уларнинг ҳаммасига меҳр-шафқат кўрсатишдан иборатдир.

**Сув этикетлари.** Табиат неъматларининг қадрига етиш, уларни асраш, исроф қилмаслик, булғамаслик хусусида ислом динида кўплаб диққатга сазовор кўрсатмалар берилган. Айниқса, экологик тарбияга оид масалалар, хусусан, шахсий гигиена билан боғлиқ

фикрлар билдирилган. Чунончи, ҳадисларда: «Расулulloҳ(с.а.в) идиш оғзидан уч бор сув ичиб, ҳар гал нафасларини ташқарига чиқарган эдилар», – деб таъкидланган[6: 327]. Ушбу ҳадиси шариф кўплаб нуфузли мусулмон уламолари томонидан атрофлича шарҳланган бўлиб, жумладан, Имом Қуртубий: «Сув ичаётиб идишга нафас чиқаришдан қайтарилганимизнинг сабаби оғиздаги бадбўй хид ёки сўлак билан сувни ифлослантиришдан сақланишдир», – деб таъкидлайди[10: 19].

Бизнингча, айти шу ҳадис орқали мусулмонлар маданиятидаги сувнинг тозаллигини сақлаш ва чанқокни қондириш билан боғлиқ этикет қоидалари баён қилинган. Ўз ўрнида шуни ҳам алоҳида таъкидлаш жоизки, инсон нафасидан ўтадиган ҳар хил микроб ва вируслардан ишончли ҳимояланиш билан боғлиқ тиббий-санитария тартиб-қоидаларини кўриш мумкин.

Яна бир бошқа ҳадисда «Кечаси уйкуга ётмоқчи бўлсангиз, аввал чироқларни ўчириб, эшикларни тамбалаб, сув идишлари ва овқатлар устини беркитиб қўйинг!» [10: 20]. деган муҳим кўрсатма берилган. Айнан бу ўринда нафакат дарё, канал, ариқлар, балки хонадонда сақланадиган ичимлик сувига ҳам алоҳида меҳр-муҳаббат ва иззат-эҳтиромли муносабат бўлганлигини кўриш мумкин. Сув идишларининг устини беркитиб қўйиш орқали унга турли ҳашарот ва курт-қумурсқалар тушишининг олди олинган, водий аҳолиси орасида ҳам айнан мана шу тартибларга ёзилмаган қонун, яъни аجدодлардан авлодларга ўтиб келаётган одат сифатида бугунги кунгача амал қилинади.

Умуман олганда, минтақа аҳолиси орасида ҳар қандай сувни исроф ва ифлос қилиш, булғаш жуда оғир гуноҳ деб қаралади. Халқимиз удумига кўра, бирон-бир хонадондан бир култум, бир ҳўплам бўлса ҳам сув ичиб, ташналигини қондирган йўловчи шу даргоҳ учун маҳрам, яъни яқин кишига айланган.

Ислом динига кўра, рамазон ойида 30 кун мобайнида мусулмонлар тонг-саҳарда туриб, тамадди қилиб, «оғиз боғлашади», яъни кун давомида сув ичмайди, овқат емайди, умуман ҳеч нарса тановул қилмайди. Рўзадор кишининг «оғиз очар» вақти бўлган ифторликда рўзани сув билан очиши кенг тарқалган анъаналардан бири ҳисобланади. Бу борада ҳадис қайд қилинган бўлиб, «Салмон ибн Омир (р.а.)дан ривоят

қилинади: Расулulloҳ (с.а.в.): «Қачон бирингиз ифтор қилса, оғзини хурмо билан очсин. Чунки у барақадир. Ким топмаса, сув билан очсин. Чунки у покловчидир», – дедилар»[9: 62-63].

Демак, мусулмонлар кун давомида буткул сув ичмасдан, сўнгра ўз чанқоғини қондириш мақсадида, қолаверса, сувни энг пок унсур деб билганликлари учун айнан у орқали ўз рўзасини очишади. Шуни ҳам алоҳида эслатиш керакки, исломда одамнинг ўй-фикри, нияти ва қилмишлари пок, тоза, ғуборсиз бўлиши учун, энг аввало, унинг халқуми пок бўлиши зарур деб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам дастлаб ҳалол таомни тановул қилиб, халқум поклаб олинади.

**Ислом ва экология.** Ислом динида она табиатни муҳофаза қилиш зарурлиги ва бу борадаги масалалар бўйича шундай муҳим ғоялар, қарашлар, шариат тартиблари, қонун-қоидалари, аҳкомлари, талаблари, таълимотлар, фалсафий-ахлоқий қоидалар ва ўғитлар мавжудки, уларга амалий фаолиятда асосланиш, суяниш фақат мусулмонларгагина эмас, балки сайёрадаги барча мамлакатлар, халқлар ва миллатлар, умуминсониятга ҳам бир хилда зарур ва ҳаётий аҳамият касб этади дейиш мумкин.

Ислом таълимотида сув ва ҳаво, уларни улуғлаш, эъзозлаш хусусида ҳам бутун оламга татиғулик, бани башарий аҳамиятга молик йўл-йўриқлар ва ҳикматлар берилган. Бир қатор жаҳон динлари ва уларнинг муқаддас китобларида сув Парвардигорнинг инсонга бекиёс тухфаси экани, бутун ҳаёт сув ва ҳаво билан боғлиқлиги, сув тамом бўлган жойда ҳаёт ҳам тугаши, соф ҳаво узоқ умр кўришнинг асосий омили эканлиги уқтирилган.

**Тасаввуфда сув.** Тасаввуфда сувга алоҳида эътибор қаратилган. Масалан, тасаввуфга оид адабиётларда қайд қилинишича, тоғдан оқиб келаётган сув оқимга энг кам қаршилиқ кўрсатадиган йўлни танлайди. Бошқача айтганда, сув ўз йўлида агар қоятош дуч келса, уни ағдаришга уринмайди, уни айланиб ўтиб оқишда давом этади. Сувнинг бундай табиатидан илҳомланган сўфийлар: «Сизга қарши чиққан одамга қаршилиқ кўрсатиб ўтирманг, агар у билан олишсангиз у турган мавқеда қолиб кетасиз. Атрофини айланиб ўтиб йўлингизда давом этинг», – дейишади. Айтайлик, тоғдан оқиб тушаётган сув қоятошнинг атрофини айланиб ўтолмайдиган йўлга тўғри келди.

Шунда у ўша ерда тўпланиб устидан тошиб ўтади. Бордию бунинг ҳам иложи бўлмаса, у сабр билан томчилаб қоятошни теша бошлайди. Қоятошни тешадиган куч сувнинг кучи эмас, балки томчиларнинг давомийлиги бўлиб, унга «сабр» дейилади. Сабр қилиш ҳеч нарса қилмай ўтириш дегани эмас. «Сабр тиканзордан атиргулни, туннинг қаъридан кундузни ҳаёл қила олишдир», – дейди Шамс Табризий. Сувнинг табиати бизга имконсиз нарсаларга ҳам сабр билан эришиш мумкинлигини ўргатади.

Қоятошни тешган сув албатта ўз йўлида давом этади. Чунки сув доимо оқувчидир, оқар сув эса ҳамиша покдир. Баъзан сой, ариқ чеккаларида оқмаган сувдан кўлмақлар ҳосил бўлади, оқмаган сув эса булғаниб лойга айланади. Шу боис сўфийлар: «Доимо сув каби оқиб тозалан, ҳар кун янгилан. Икки кунинг бир хил ўтмасин! Ўтган кунинг ўтмишда қолсин, бугун ва эртага янги нарсаларни ўрган!» – дейишган.

Сув ўзгаришдан чўчимайди. Аммо инсонлар ўзгаришни маъқул кўрсалар ҳам, аслида, ундан кўркадилар. Сув эса ана шу ўзгаришни энг гўзал ҳолда ифодалайди. Чунончи, баъзан ёмғир, баъзан қор бўлади, баъзан муз, баъзан буг бўлади. Бугга айланиб кўкка кўтарилгач ёмғир бўлиб ерга ёғади.

Сув ҳамма нарса билан уйғунлашиб кетади. Пиёлага қуйганигда пиёла, челаққа қуйганигда эса унинг шаклига киради. Сув қаерда турса, ўша жойга мослашади, аммо табиати ҳеч қачон ўзгармайди. Ҳамма жойга ва ҳамма нарсага уйғунлашади. Унутманг, табиатга мослашадиганлар ҳар доим дунёда омон қоладилар. Чунки мослашувчан ва юмшоқ бўладилар, ўзгаришларга қарши турувчилар эса қаттиқ. Бўрон энг кучли, қаттиқ дарахтларни ағдариб қўпоради, аммо мослашувчан ўсимликларга ҳеч нарса қилолмайди, шунинг учун эгилувчан ҳаётда қолади. Келаётган оқимга ҳам таслим бўлади. Чунки барча ирмоқлар охир-оқибат катта денгиз ва океанларга қуйилишини билади. Ўз имкони доирасида қўлидан келганини қилгач ўзини ҳаёт оқимиға таслим этишдир.

Сув тиниқ ва шаффоф бўлиб, ҳамма нарсани озиклантиради. Инсонни, ҳайвонларни ва табиатни тўйдиради, яъни ҳаётбахшдир. Қаерда сув бўлса, ўша ерда ўсимликлар бор, ҳайвонлар бор, одамлар барҳаётдир. Сувнинг

ана шундай тузилиши туфайли сўфийлар бир-бирларига «сувдек азиз бўлинг» дейдилар [11].

## ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, турли хил мифологик қарашлар ва динларда, хусусан, зардуштийлик ва ислом динининг асосий концепцияларида экологик маданият, жумладан, сувга алоҳида ижобий муносабат шаклланган. Айнан шу қарашлар маҳаллий анъаналар билан уйғунлашган ҳолда такомиллашиб борган. Ислום динида сув заминдаги энг буюк неъматлардан бири сифатида қадрланган ва мусулмонлар ҳаётида беҳад муҳим ўрин тутиб келади. Ислום динида она табиатга меҳр-муҳаббат, атроф-муҳит, сув, ҳаво, тупроқ ва ҳайвоноту набототни асраб-авайлаш, заминдаги барча жонли-жонсиз нарсаларнинг қадрига етиш, уларнинг беسابаб нобуд бўлишига йўл қўймаслик ҳақида кўплаб фикр-мулоҳазалар билдирилган, оқилона ва одилона йўл-йўриқлар кўрсатилган.

## АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Бўриев О., Очилов А., Қашқадарё воҳаси этномаданий қадриятлари. – Тошкент: Yangi nashr, 2014.
2. Жўракулов У. Сув Аллоҳ зикрини «эшитганда» // Оила даврасида. 2020 йил 13 март.
3. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Саҳиҳ ал-Бухорий: 1-жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.
4. Мингбоева Д. Тимсоллар тилсими. – Тошкент, Янги аср авлоди, 2007.
5. Сайфуддинов Р. Сув – неъматларнинг улуғи // <http://muslim.uz/index.php/maqolalar/item/9489-suv-ne-matlarning-ulu-i>.
6. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Саҳиҳ ал-Бухорий: 2-жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.
7. Таҳорат китоби / Мусаннифлар: Зиёвуддин Раҳим, Одилхон қори Юнусхон ўғли. – Тошкент, 2014.
8. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Қуръони Карим ва ўзбек тилидаги маънолар таржимаси. – Тошкент: Ҳилол-нашр, 2017.
9. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Мўминнинг қалқони (Муфасссал рўза китоби). – Тошкент, 2018.
10. Ҳидоят. – 2012. – № 12.
11. Pinar Sariyildiz. Sufizm'de Su Felsefesi <https://pinarsariyildiz.wordpress.com/2020/05/18/sufizmde-su-felsefesi/> Матнни турк тилидан Нодирхон Ҳасан томонидан таржима қилган.